

Konuşamayan İşitme Engellilerin (Sağırların) Tarihi

History of the Speechless Hearing Disabled People (The Deaf)

Dr. Yusuf Kemal KEMALOĞLU

Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, KBB Hastalıkları AD, Odyoloji BD, Ankara

ÖZET

Tarih boyunca işitme ve konuşma engellilerin sadece tedavisi, rehabilitasyonu ve eğitimi değil, aynı zamanda, bütün yaşantıları da onların biyolojik farklılıklarının yarattığı sosyal algının etkisinde kalmıştır. Bu makalede günümüz Türkiye’inde engelliler ve özellikle de işitme engelliler alanında yapılmakta olan çalışmalara ışık tutmak amacıyla, Batı medeniyetinin geçirdiği süreçler içinde, günahkarlıktan başlayarak eşit vatandaşlığa uzanan yolda, işitme engellilerin muhatap oldukları rehabilitasyon ve eğitim metodlarının ve maruz kaldıkları kamusal uygulamaların incelenmesi amaçlanmıştır. Tarihteki yaşanmışlıkların bilinmesi, günümüzde ülkemizde oluşturulmaya çalışılan çok yönlü özel eğitim ve eğitim sürecinin sağlık kurumlarında yapılması gereken tanı ve cihazlama işlemlerinden ne derece etkilendiğini anlamamıza olanak verecektir. Tarihsel süreç; işitme ve konuşma engelli bireyin sosyo-kültürel ve ekonomik konumunu belirleyen en önemli üç faktörün i) aile başta olmak üzere toplumsal ön kabul ve beklentiler, ii) karşılaşılan olgunun odyolojik ve nörobiyolojik vasıfları ve iii) mevcut olanaklar olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca tarihsel süreç göstermektedir ki her biri kendi içinde pek çok alt başlığa ayrılacak olan bu faktörler, tıbbi tanıda değişiklik yaratmasa bile, birbirinden çok farklı gereksinimleri olan işitme engellilerin aynı zaman diliminde aynı toplumda var olmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda da çağdaş bir demokratik ve sosyal devlet her tür olanağı aynı anda sunabilme becerisine sahip olma yükümlülüğü ile karşı karşıyadır.

Anahtar Sözcükler

Tarih; sağrlık; iletişim bozuklukları; eğitim, özel; işitme bozukluğunun rehabilitasyonu

ABSTRACT

In history, not only the treatment, rehabilitation and education processes but also their social lives of the people with hearing and speech impairment have been shaped by the socio-cultural factors. In this review, in order to illuminate the current studies related with hearing-disabled people in Turkey, we evaluated the rehabilitation and education methods and the public applications faced by the hearing disabled during the historical course in the Western civilization beginning from “being considered sinful” to reaching a status where they are “considered as citizens with equal rights”. Past experiences provide evidence pointing out the importance of the steps from the diagnosis to hearing aid applications regarding multidimensional special education and education systems throughout the country. Historical perspective clearly demonstrates that socio-cultural position of people with hearing and speech impairment depend on i) social perception and expectancies including the family, ii) audiological and neurobiological capacity of the subject, and iii) the available facilities and services in the country. Historical perspective also shows that, as result of variation of the above mentioned factors, although their medical diagnoses were similar, there have been hearing impaired people with different needs in the societies during the same time period. Therefore, a modern, democratic and social state is obliged to provide all opportunities to its hearing impaired citizens.

Keywords

History; deafness; communication disorders; education, special; rehabilitation of hearing impaired

Çalışmanın Dergiye Ulaştığı Tarih: **22.12.2013**

Çalışmanın Basıma Kabul Edildiği Tarih: **10.03.2014**

≈

Yazışma Adresi

Dr. Yusuf Kemal KEMALOĞLU

Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi,

KBB Hastalıkları AD,

Odyoloji BD,

Beşevler, Ankara

E-posta: yusufk@gazi.edu.tr

GİRİŞ

İnsanoğlunun tarihi, yazıyla görünür olmuştur; ancak şüphesiz ki yaşantısındaki en hâkim unsur düşünebilir ve düşünsel ürünler üretebilir olmaktan sonra, konuşabilir olmasıdır. Bu bağlamda bildiğimiz tarih; konuşan insanların yazıyı öğrendikten sonraki yaşantıları ve ürünleriyle şekillenir. Ancak pre-/peri-lingual dönemde bilateral olarak işitemez olan insanların yaşantısının işiten ve konuşan insanın dünyasında ne şekilde süregittiğinin incelenmesi, bilim tarihinin nispeten yeni bir alanıdır. İşitemeyen ve konuşamayan insanın tarih içindeki konumu ve yaşantısı, genel anlamda engelliler tarihinin ilginç bir parçası olarak yakın zamanda ilgi çeker olmuştur.

Yenidoğan bir bebekte normal konuşma gelişimi için işitebilir olmanın kritik önemi günümüzde sadece hekimler değil, başta eğitimciler olmak üzere sosyal bilimciler tarafından da kabul edilmektedir.¹⁻⁴ Doğuştan ya da daha sonraki dönemde dil gelişiminin tamamlanmasından önce (pre-lingual) ya da tam o sırada (peri-lingual) işitmesini bilateral olarak orta-ileri veya daha fazla derecede kaybeden çocuklarda, kaybın derecesine (ne kadar ağır o derece daha kötü), kaybın başlangıç zamanına (ne kadar erken o kadar kötü) ve eşlik eden başka bir yetersizlik veya hastalık olup olmamasına göre değişen derecede dil ve konuşma gelişimi geriliği ortaya çıkar. Elbette ki bu durum ortaya çıktığında çocuğun ne derece destekleyici bir aileye sahip olduğu ve o toplumda ne gibi (re)habilitasyon edici olanakların mevcut olduğu da son derece önemlidir.⁵⁻⁷

Konu ailelerin ve toplumların tutum ve davranışlarına geldiğinde, sosyo-kültürel faktörler kesinlikle belirleyici bir unsurdur ve bu kapsam içinde de din, gelenek ve görenekler, politik sistem, devleti oluşturan unsurlar ve dolayısıyla da hukuk gibi pek çok husus önem kazanır.⁸

“Bilateral olarak doğuştan veya pre-/peri-lingual orta-ileri ve daha fazla işitsel yetersizlikten etkilenmiş” (İYE^{d/p}) bireyler, belki de, bilim ve tıp tarihinde yukarıda bahsettiğimiz sosyo-kültürel faktörlerden en çok etkilenen olgu grubunu oluştururlar. Tarihte işitme engellilerin kutsal görüldüğü ve saygı duyulduğu medeniyetler de varsa da, aslında, Batı tıp ve eğitim tarihine bakıldığında çok büyük bir zaman diliminde İYE^{d/p} bireylerin toplum dışı kabul edildikleri uzun bir tarih süreci karşımıza çıkar.⁹⁻¹³

Bu tarih döneminin şüphesiz ki en önemli özelliği, İYE^{d/p} bireylerin büyük oranda konuşamamakta olduğudur. Çünkü yenidoğan işitme tarama programları ortaya çıkana kadar (ABD’de 1994, Avrupa’da 1998 ve Türkiye’de 2003^{2,14}), etkili bir erken tanı olanağının mevcut olmaması (risk faktörlerine dayalı tarama, ana çocuk sağlığı hemşirelerin eğitilmesine dayanan İngiltere’deki “early hearing detection” gibi bazı programlar 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmışsa da çok etkili olamamıştır²) nedeniyle gerek MÖ 500’lerde gerekse MS 20. yüzyılın başında doğan bebekler, ancak konuşma gelişimleri olmadığında, yaklaşık 2-4 yaş arasında fark edilebilmişlerdir.^{2,14-17} İşitsel değerlendirme gerçek anlamda ancak 20. yüzyılda mümkün olabilmıştır. İşitme cihazları 20. yüzyılın başında ortaya çıkmış ve ancak 1940’lardan sonra yaygınlaşmıştır. İYE^{d/p} bireylere yönelik eğitim ise, bu derlemede ele alacağımız gibi, 16. yüzyıldan sonra aşama aşama gelişmiş olsa da, İYE^{d/p} çocukların eğitime alınma yaşı, 19. yüzyılın ancak ikinci yarısından sonra, okul öncesini kapsar hale gelmiştir. Daha önceki dönemlerde, hele de 16 ve 17. yüzyılda İYE^{d/p} çocuklar ancak 11-12 yaşından sonra “özel eğitime” alınabilmekteydi.⁹⁻¹³ Bugün için sağlıklı ya da eğitimci, hepimizin kabul ettiği, 2-4 yaşında saptanan bir İYE^{d/p} bireye hemen iyi bir işitme cihazı, belki koklear implant ve hemen başlanan mükemmel bir özel eğitim desteği sağlanmadıkça konuşma gelişiminin başarılamayacağıdır. Bu bağlamda, tarih boyunca özellikle de 16. yüzyıldaki konuşturma hedefli özel eğitim çalışmaları başlayana kadar toplumların tanıdığı İYE^{d/p} bireylerin (eğer bugünkü işitme kaybının derecelendirilmesiyle ilgili istatistiksel verileri geçerliyse^{18,19}) en az yarısı doğal konuşma gelişimi olamayacak derecede işitme kaybı olan bireylerdir ve işaretleşme başta olmak üzere farklı iletişim teknikleri kullanarak toplumda görünürlük kazanmışlardır. Anlaşılacağı üzere, tıp ve eğitim tarihinde İYE^{d/p} bireylerin durumunu incelemek, büyük oranda konuşamayan ve işaretleşme yoluyla bildirişme yapan bireylerin tarihini incelemek demektir. Aşağıda ele alacağımız kısımlarda da görüleceği üzere, her bir tarih döneminin sosyo-kültürel bakışında da İYE^{d/p} bireylerin konuşamamalarının ve diğer insanlardan farkı iletişim yetenekleri kullanmalarının çok önemli rolü vardır. Bu durumda da, İYE^{d/p} bireyler tarihin her döneminde “öteki” olmak durumunda kalmışlardır.⁹⁻¹³

Bu makalede günümüzde ülkemizde İYE^{d/p} bireylerin tanı, tedavi, (re)habilitasyon ve eğitim süreçleriyle ilgili olarak devam etmekte olan tartışma ve yeniden yapılanma sürecine tarihsel deneyimleri dikkate alan bir

bakış kazandırmak amacıyla, Avrupa merkezli olarak Batı dünyası tarihini kısaca özetlemeyi amaçladık. Bunu yaparken güncel kavramlara ve tartışmalara ışık tutacak noktalara özel önem vermeye çalıştık.

Sınırlılıklar: Bu derlemeyi ve vardığı sonuçları incelerken bazı sınırlamalara dikkat edilmesi gerekir:

Öncelikle bu derlemenin yazarı tarihçi değildir; bu alanda bir eğitim almamıştır ve dolayısıyla alana özel sistematik bilgisinden yoksundur. Bu nedenle tarihsel dönemleri ve aralarındaki geçiş ve ilişkileri diğer kaynaklardan edindiklerinden anladıkları ölçüde yansıtmaktadır.

Bu yazıda incelenen kaynaklar iki yönden güvenilirliklerini tartışmaya açacak sınırlamaya sahiptir:

Bunlardan birincisi tarihin hiçbir döneminde İYE^{d/p} bireylerin ve hatta engellilerin tarihin öznesi olmadıkları gerçeğidir. Edinilen bilgiler, genellikle tarihçilerin ya da her bir dönemin düşünür, sanatçı ya da devlet adamlarının yazılarında yer alan detaylar arasından süzülmüştür; yan bilgilerdir.

Bir diğer husus ise, günümüzde özellikle konuşamayan İYE^{d/p} bireylerin tarihini inceleyen araştırmacıların büyük bir kısmının Sağır Çalışmaları (“Deaf Studies”) alanının uzmanları olduğudur. Sağır çalışmaları alanının kurucu ve en aktif çalışanlarının “Sağırılar (The Deaf)” olduğu göz önüne alındığında, aşağıda kısaca özetleyeceğimiz tarihi sürecin zarar görenlerinin kültürel mirasçıları oldukları gerçeği unutulmamalıdır. Bunun yorumlarına yansımadığını iddia etmek olanaksızdır.

Son olarak bu tarih incelemesine iki noktada tanımsal bir sınırlama da getirmek gerekir:

İşitme kaybı, muhakkak kayda geçmiş bilinen en eski otolojik yakınmalardan birisidir ve çok uzun bir zaman dilimi içinde her dilin günümüzde “sağırılık (örneğin İngilizce’de “deafness”)” anlamına gelen kelimeleriyle anılmıştır. Ancak bu manada kullanılan “sağırılık” kelimesi “işitememe” anlamındadır ve pek çok antik tıbbi kaynakta en basit, tek taraflı işitme kayıpları için dahi kullanılmıştır. Bu bağlamda tarihi metinler ve diğer kaynaklar incelenirken bir yakınma olarak sağırılıktan ziyade “İYE^{d/p}” tanımı kapsamına girecek “sağırılığı” inceledik. (Bunun dışında kalan; tek taraflı, geçici, akkiz vb işitme kaybı (sağırılık) yakınmalarının tanı ve tedavisiyle ilgili bilgiler (birkaç istisna dışında) bu yazıya dâhil edilmemiştir.)

Diğer taraftan, 19. yüzyıl sonundan itibaren ABD’de kurumsallaşan “Sağır (“The Deaf”) Kültürü” çerçevesinde kullanılan “sağır” kelimesi, işaret dili kul-

lanan ve işaret dilini sosyo-kültürel aidiyetinin temelini oluşturan bireyleri ifade eder ki bu yazıda bu dönemi anlatırken “sağır kültürü ve sağıruları” çalışmamıza dâhil ettik.

TARİHSEL DÖNEMLERİN İNCELENMESİ

Antik Dönem Öncesi-İlk İnsanlar

İlk insanların konuşmadığı ve muhtemelen sesler ve işaretlerle anlaştıkları, pek çok antropolog ve dilbilimcinin savunduğu bir hipotezdir. Ancak bir gün gelmiş ve insanoğlu konuşmaya başlamıştır.^{20,21} İşte bu dönemde konuşamayan İYE^{d/p} bireyler ile işiten ve konuşan insan (İKİ) belirgin bir ayrışmaya uğramıştır.

Antik Dönem

Yazı Sümerler tarafından bulunmuş (MÖ 3200) ve dolayısıyla da “Tarih Sümer’de başlar” denilse²² de, günümüze kalan Sümer kaynaklarında ne “İYE^{d/p}” ne de “sağırılık” ile ilgili herhangi bir kayıt yoktur. Bununla birlikte, Sümer kültürünün engelliliğe ve engellilere karşı, günümüzdekine oldukça yakın bir (re)habilitasyon anlayışının olduğuna dair deliller vardır.^{23,24} Ancak Sümerlerin yazıyı kullanmaya başlamaları ve “okul”ları kurmuş olmaları muhtemelen konuşamayan “İYE^{d/p}” birey ile İKİ arasındaki sosyo-kültürel farkı arttıran bir unsur olmuştur. O zamana kadar konuşamayan “İYE^{d/p}” birey, İKİ’lerden sadece “konuşamama”sıyla farklıyken o noktadan sonra okuma-yazmayı ve bu yolla edinilen bilgiyi bil(e)memesiyle de ayrışmaya başlamıştır. Pek çok kaynakta, ilk yazıların Hiyerografi denen resim yazısı şeklinde olmasının İYE^{d/p} bireylerin eğitim almamasına olanak sağladığına ve bu nedenle Sümer’de değil ama aynı yazıyı kullanan Eski Mısır’da “İYE^{d/p}” bireylerin eğitime bir şekilde dâhil olduğuna dair, orjinal kaynağı belli olmayan bilgiler vardır¹¹. Bu bilgilerin ortaya çıkışında Hiyerografi’nin ikonik yönüyle işaret diline benzerliği etkili olmuştur. Ancak, yazı fonemik karakter kazandıkça, diğer bir ifadeyle, yazı konuşma sırasında kullanılan o dile özgü ses birimlerinin (fonemlerin) yazılı haline dönüştükçe, İYE^{d/p} bireylerin okuma-yazma öğrenmeleri giderek güçleşmiştir. Bu bağlamda da, muhtemelen tarih boyunca İKİ’lerin İYE^{d/p} bireylere bakışını ve dolayısıyla da İYE^{d/p} bireylerin yaşantısını, konuşamamaları dışında en çok etkileyen ikinci faktör, aşağıda da detayları anlatıldığı şekilde “eğitimsiz” kalmalarıdır. Eğitimsizlik, özellikle çok uzun bir tarih dönemi boyunca sosyo-kültürel aidiyette belirleyici olan dini kuralların ve bunun etrafında şekillenen din kültü-

rünün de öğrenilememesi anlamına da geldiği için, sadece toplumda bir yer edinme ve daha iyi bir yaşantıya kavuşma çabasının engellenmesine değil, tarihin belirli dönemlerinde vatandaş olarak dahi kabul edilmemeye yol açarak da İYEd/p bireylerin İKİ'lerin yaşantısından dışlanmalarına zemin hazırlamıştır.⁹⁻¹³

Eski Mısır ve Hititler

Gerek “sağırılığın” tedavisiyle ilgili bilinen en eski kayıt gerekse bu derlemeye konu olan İYE^{d/p} bireylerin yaşantısıyla ilgili en eski bilgi, yine, Mısır'dan ve ayrıca aynı dönemde Anadolu'da yaşayan Hititlerden gelmektedir.^{9,13,25,26} Eski Mısır'da MÖ 1500'lerde yazıldığı tahmin edilen “*Eber Papirüsün*”de sağırılık durumunda kullanılacak ilaçlardan bahsedilmektedir. Bu papirüste sağırılığın tedavisinde kullanılan bir dizi ilaç sıralanmaktadır. Zeytinyağı, kırmızı kurşun, yarasa kanadı, karcınca yumurtası veya keçi idrarının kulağa damlatılması, içilmesi ya da bölgesel uygulanması gibi (muhtemelen daha çok dış kulak yolu hastalıklarına yönelik) tedaviler anlatılmaktadır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi bu yazıda ele alınacak olan olgular, sensörinöral işitme kaybından mustarip olan “İYE^{d/p}” bireylerdir; bu bağlamda kaynaklarda sağırılığın tedavisi olarak bahsi geçen bu tür oto-lojik tedavilerin tarihi gelişimi bu yazıda ele alınmayacaktır. Romalı yazar Quintilian'ın da belirttiği şekilde, işaret dilini “heroik zamanlar”dan bu yana var olduğunun bir göstergesi olarak Mısır'daki MÖ 1200'e ait “*Koller Papirüsü (Papyrus Koller*)*”nde bir din adamının sağırların diline saygı göstererek ona işaretleşmeyle cevap vermesi gerektiği belirtilmektedir (Eski Mısır'da işaret dili kullanan işitme engellilerin bir tür kutsal kişi olarak görüldüğünü bildirmektedir).¹¹ Aynı tarihlerde Anadolu'da Hitit Sarayında işaret diliyle dini törenleri idare eden “sağırların” olduğu da bilinmektedir.^{25,26} MÖ 6 yüzyılda yaşayan ve kâhinlik yapan bir Delfili Rahibenin “dilsizlerin dilini bilmek ve konuşmalarını anlamak” ile övündüğü *Herodot* tarihinde yazılıdır.²⁷ Görüleceği üzere İYE^{d/p} bireylerin tarihte görünürlük kazanmalarında işaret dili önemli bir unsur olmuştur. Eski Mısır'da (ve belki de dini törenleri idare eder olduklarından yola çıkarak Hitit Devleti'nde) İYE^{d/p} bireylerin farklı iletişim kurma yeteneklerinin olması, onlara bir kutsiyet atfedilerek saygı gösteriliyor olması mümkündür.¹¹ Ancak bu durum daha sonraki yüzyıllarda hiçbir medeniyet ve devlette görülen bir durum değildir.

Antik Yunan ve Roma

İşaret diline ait bilinen en eski tanım, Antik Yunan filozoflardan Atinalı *Eflatun* (Platon, MÖ 427-347) tarafından yapılmıştır. *Eflatun*, ağırlıklı olarak dilin do-

ğası ve kökeninden bahsettiği “*Cratylus*” diyalogunda, işaret dilini, “ses ve dil” olmadığında eller, baş ve vücudumuzun geri kalanıyla yapılan kaçınılmaz ve meşru iletişim kurma yöntemi olarak tanımlamaktadır.²⁸ Ancak MÖ 6. yüzyıldan itibaren hakları olan ve hakları tanrısal esaslara dayanan kanunlarla teminata alınmış vatandaşlardan oluşan Atina Devleti, kaçınılmaz olarak işaret dili kullanan İYE^{d/p} bireyleri vatandaş olarak kabul etmemekte ve ancak bir vasinin kontrolü altında yaşamlarını sürdürmelerine izin vermektedir. Atina Devletinde bu sadece İYE^{d/p} bireylere özel bir durum değildir; kadınlar da ancak bir vasinin varlığında sosyal kimlik kazanmakta ve miras hakkını kullanabilmektedir. Doğal olarak kölelerin ve eğer özel devletlerarası antlaşmalar yapılmadıysa, yabancıların da hakları yoktur. Atinalılar pek çok toplumsal kurum yaratmışlar ve çalışamayan engellilere maaş da bağlamışlardır.^{29,30} Ancak, *Eflatun* özelde İYE^{d/p} bireylere değil, ama genelde topluma yük olduğu düşüncesiyle kronik hasta ve “sakatlar”ın Atina Devleti'nde yer almaması gerektiği düşüncesindedir; *Eflatun*'un düşüncesine göre, bu gibi kişileri tedavi etmeyi sürdürmemek ve hatta ölüme bırakmak en iyisidir. *Eflatun*'a göre konuşma birey olmada son derece önemlidir ve Yunanca bilmeyen barbarlardır; konuşamayan İYE^{d/p} bireyler de bu şekilde düşünülür. *Eflatun*'un öğrencisi *Aristo* (*Aristotle*, MÖ 384-322) ise konuşamayan İYE^{d/p} bireylerin eğitilemeyeceğini ve onların düşünce yeteneğine sahip olmadığını ifade etmiştir.^{29,30} *Aristo*'ya göre, işitemeyen ve konuşamayan insan, aynı zamanda, zihinsel olarak da yetersizdir; düşünemez; çünkü konuşma düşüncenin varlığını gösterir; konuşma yoksa düşüncede yoktur! Öyleyse eğitilmeleri de söz konusu edilemez!^{19,13,26}

Batılı kaynaklar *Aristo*'nun bu düşünceleriyle uzun yıllar Batı'da egemen olan “deaf & dumb” kavramının babası olduğunu yazmaktadır. “dumb” kelimesi dilimize genelde “dilsiz” olarak çevrilirse de sözlükler ve edebi eserler incelendiğinde aynı zamanda “zihinsel olarak yetersiz, aptal” anlamını da taşıdığı görülecektir. Bu iki düşünürün konuşamayan İYE^{d/p} bireylerle ilgili fikirleri, sadece Antik Yunan ve Roma döneminde değil, neredeyse Fransız İhtilali'ne kadar Avrupa medeniyeti üzerinde etkili olmuştur. En azından Rönesans'a kadar, konuşamayan İYE^{d/p} bireyler hem zekâ engelli damgası yemiş hem de daha “toplum dışı, ilkel” görülmüşlerdir. Dolayısıyla da buna göre muamele görmüşlerdir. Ve elbette ki bu muamelenin arka planında *Eflatun*'un kronik hastalar ve “sakatlar” devlete yüküdür, düşüncesinin de önemli payı vardır.^{9,13,26}

Batı dünyasında Antik dönemin ikinci büyük medeniyeti olan Roma Devleti ve Roma İmparatorluğu incelendiğinde; ilk dikkati çeken *Jüstinyen Kanunları* (MS 529)'nda yer alan hükümlerdir: *Jüstinyen Kanunları*'nda konuşamayanın düşünabiliyor olamayacağı ön kabulüyle, konuşamayan İYE^{dp} bireylerin sadece yasal haklarında değil hayat şartlarında dahi ciddi kısıtlamalar getirilmiştir. Konuşabilirlik vatandaşlık için bir ön şart, konuşamayan da yasalar önünde yetersiz kabul edilmiştir. Ancak yazabilenler mahkemede şahitlik edebilmiş ve haklarını isteyebilmişlerdir. Konuşamayana kendi çocuğuna vasilik yapma hakkı tanınmamış ve kendi mülkünü idare etme hakkı verilmeyerek bir sorumlu atanması mecbur tutulmuştur.⁹⁻¹³ Bununla birlikte, Moores (1987)'ün bildirdiğine göre, Roma İmparatorluğu'nda okuyup yazabilen ya da konuşabilen İYE bireylere, işitebilen ama konuşamayanlara ve sonradan işitmesini kaybedenlere bütün yasal haklar tanınmıştır.³¹

Roma'da sağlıkların eğitimi konusundaki düşüncelerin, Aristo'dan 200-250 yıl sonra MÖ 55-99 yılları arasında da çok farklı olmadığı Romalı şair ve filozof olan *Titus Lucretius Carus*'un aşağıdaki şiirinden anlaşılmaktadır.⁹⁻¹³ “*To instruct the deaf, no art can ever reach*”, “*No care improve them, and no wisdom teach.*” (Sağırılığı iyileştirmeyi hiçbir sanat başaramaz, Onları iyileştirecek hiç bir çaba ve eğitecek hiçbir hikmet yoktur.)

Roma döneminde iki büyük hekim karşımıza çıkmaktadır: *Cladius Galen* (MS 130-200) ve *Aulus Cornelius Celsus* (MÖ 25-MS 50). Hem *Galen* (32) hem de *Celsus*³³ “sağırılık” ve tedavisi hakkında yazmışlar ve çok net olmasa da işitme kaybını “zor/ağır işitenler” ve “sağırılar” olarak iki başlığa ayırmışlardır. Ayrıca; bugün olduğu gibi doğuştan olan ve olmayan tasnifi vardır. Doğuştan olan kavramı muhtemelen pre- ve hatta perilingual işitme kayıplarının tamamını (İYE^{dp}) kapsamaktadır. Ancak, her iki hekim de bulabildiğimiz hiçbir eserinde, “işitememe” ve “konuşamama” ile “zihinsel yetersizliği” bir arada ele almamışlardır. Atinalı Filozofların yüzyıllara egemen olan bu yanılığının, eski hekimler tarafından desteklenmemesini, mesleğimiz adına pozitif bir nokta olarak kayda geçirmek gerekir. Ancak bir hekim, cerrah ve filozof olan *Galen*, sağlıkların asla konuşamayacağını, konuşma yeteneğinin işitme yeteneği ile ilişkili olduğunu ve beyindeki aynı alandan kaynaklandığını düşünmüştür.³² Yüzyıllar boyunca en büyük tıp âlimi kabul edilen *Galen*'in her iki yetersizliğin de beyinde aynı alanlardan köken aldığı yanılığı, konuşamayan İYE^{dp} bireyi konuşurmaya yönelik eğitmeye çalışmanın gereksiz olduğu algısının yerleşmesine yol

açmıştır. *Galen*, ayrıca, o güne kadarki bilgi birikimine paralel bir şekilde “konuşamayan eğitilemez” demeyi de ihmal etmemiştir. Bu bağlamda *Galen* “işitememe ve konuşamama” ile “zihinsel engellilik” arasında bir tıbbi bağlantı ileri sürmemiş olsa da Atinalı filozoflardan bu yana devam eden “işitemeyen ve konuşamayan eğitilemez” algısını tıp alanına da yerleştirmiştir.⁹⁻¹³

Roma döneminde bu algının istisnai olarak delindiği durumlar varsa da bu istisna genellikle görsel sanatlar alanı için kabul edilmiştir. *Gaius Plinius Secundus* (MS 23-79) tarafından yazılan “*Naturalis Historia*”da Roma’lı bir Senatörün doğuştan işitme engelli çocuğu olduğu ve zamanın imparatorundan özel izin alınarak resim alanında eğitildiği kaydedilmiştir. *Quintus Pedius*, yetenekli bir ressam olmuş, ancak 13 yaşında hayatını kaybetmiştir. Kaynaklarda, ayrıca, Rönesans’ın daha başlangıç dönemlerinde dahi, İtalya’daki güzel sanatlar ile uğraşan atölyelerde çok sayıda konuşamayan İYE^{dp} ressam olduğu ve Leonardo da Vinci’nin onlarla çalışmaktan çok şey öğrendiği belirtilmektedir.⁹⁻¹³ Görüleceği üzere, günümüzde de oldukça popüler olan İYE^{dp} bireylerin sanat ve zanaat eğitimine yönlendirilmesinin tarihi, nerdeyse, İsa’nın doğumu kadar eskidir.

Roma döneminde “sağırılık” tedavisi için *Galen* ve *Celsus*'un kitaplarında bahsedilen^{9,13,32,33} pek çok ilacın, İYE^{dp} bireylerde mevcut olan sensörinöral işitme kaybının tedavisine bir faydası olmayacağı açıktır. Ancak, kaynaklarda bu dönemde temeli atılmış olan bir diğer “sağırılık” tedavisi bugün dahi İYE^{dp} bireylerin (re)habilitasyonunda kullanılmaktadır: “Dinleme, yani sesleri tanıma tedavisi”.

Bulabildiğimiz kaynaklarda İmparator Trajan (MS 98-117) döneminde yaşadığı bilinen bir hekim olan *Archigenes*, sağırılığın tedavisi için hastanın kulağına bir trompet üflenmesini önermektedir. Markides (1982) bu tedavi/terapinin uzun yıllar kullanıldığını yazmaktadır. Bu tedavi yaklaşık 400 yıl sonra yaşayan Aydın doğumlu Bizanslı hekim *Alexander Trallianus* (MS 525-605) tarafından aşağıdaki şekilde anlatılmıştır:⁹⁻¹³

Pek çok doktor sadece olası bütün “içsel” metotları reçete etmezler; fakat “arteriotomi” yaptıktan sonra bir trompet alır; kulağın dibine yerleştirir ve üflerler. Diğerleri büyük ziller çalar ya da kendi düzenledikleri aletleri kullanırlar.

Orta Çağ ve Yeni Çağ

Batılı kaynakların “Karanlık Çağ” olarak da isimlendirdikleri Roma’nın Hıristiyanlığı kabulünden Rönesans’a kadar geçen dönemde, *Eflatun*, *Aristo* ve

Galen'in görüşleri, bu âlimlerin eserlerinden bahsetmek yasaklanmasına karşın, hâkimiyetinin daha da arttırarak sürdürmüştür. Bu dönemde konuşamayan İYE^{d/p} bireyler için mevcut olan “konuşamayan-işitmeyen-zekâ engelli” ve sosyal anlamda da “öteki-harici-topluma yük” algısına, “günahkarlık” da eklenmiştir.⁹⁻¹³ Özellikle *Aziz Agustin* (354-430)'den başlayarak Eski Ahitte yer alan bazı ifadelerin yorumlanması, Kilisenin yenidoğanlar dâhil, insanlardaki bütün hastalıklar ve engellerin şeytana atfedilmesi gerektiği algısının (Doğu Roma toprakları hariç) bütün Avrupa'da hâkim olmasına yol açmıştır.⁹ Bu bağlamda doğuştan (pre-/peri-lingual dönem dahil) işitmeyen, dolayısıyla da konuşamayan insanlar, “aptal” ve “yük” görülerek kamusal hayatın ve eğitimin dışında bırakılmaktan da kötü bir duruma düşmüşler, dinen “günahkar” kabul edilmişler ve buna göre muamele görmüşlerdir.

Bu muamelelerden en kabul edileni dua ile konuşmayı başarma çabasıdır ki İngiltere'de yaşayan *Aziz Venerable Bede* (MS 674-735) bir piskoposun nasıl bir sağır-dilsiz çocuğun dili üzerine haç çıkartarak ve dua ederek konuşturduğunu anlatmaktadır. Aynı şekilde MS 95-135 arasında Portekiz'in Braga şehrinde yaşayan *Aziz Ovidius*, *Aziz Auditus* veya *Santo Ovidio* olarak bilinen bir diğer azizin ise asıl meşgalesi budur ki gerçek adı unutulmuş “işitmenin azizi” anlamına gelen “*Saint Auditus*” adını almıştır.⁹⁻¹³

Kilisenin hastalık ve engeli günah ile ilişkilendirerek dua ile tedavi yapma ve her hastalık ya da yetersizliğin ardında şeytani arama eğilimi, 12-13. yüzyıllarda ortadan kalkmıştır. Ancak dönemin papaları din adamlarının tedavi yapmasını kesin yasaklayan emirler çıkartmışlarsa da Rönesans'ın başlangıcına (15. yüzyılın sonu-16. yüzyıl başı) kadar işitememenin ve konuşamamanın “tedavi”si ya da konuşamayan İYE^{d/p} bireylerin yaşantısı hakkında kayda geçmiş önemli bir unsur yoktur.⁹⁻¹³

İstanbul'un fethi ile başlayan Yeni Çağ'da Doğu Romalı bilim ve sanat insanların Avrupa'ya yayılması (ve elbette diğer faktörlerin de etkisiyle), düşünce, sanat ve uygulamalı zanaatlar alanlarında ortaya çıkan ve sonradan Rönesans olarak isimlendirilen değişim dönemi, İYE^{d/p} bireylerin yaşantısı açısından da önemli bir değişime yol açmıştır. İYE^{d/p} bireylerin zihinsel engelli olmadıkları, eğitilebilecekleri ve hatta konuşmayı dahi öğrenebilecekleri konusunda fikir birliğine varılmış ve bu amaçla çalışan “özel eğitimciler” ortaya çıkmıştır. Bu dönemdeki fikri değişimde adı anılması gereken en önemli kişiler, 1521'de basılan “*De inventionem dialecticam*” isimli eğitim felsefesi konulu kitabın yazarı Hol-

landalı hümanist *Rudolf Agricola* (1444-1485), “*Paralimponis*” isimli eserin yazarı İtalyan doktor *Girolamo Cardano* (1501-1576) ve Alman doktor *Salomon Alberti* (1541-1600)'dir.^{9,13,31}

Agricola ve *Cardano* İYE^{d/p} bireyleri okuma-yazma ve dudak okuma yoluyla eğitmenin mümkün olduğunu ilk kez dile getirenlerdir. *Alberti* ise, *Galen*'den bu yana devam eden beyinde işitme ve konuşmanın tek merkezi olduğu görüşünün yanlışlığını ortaya koyan ilk hekimdir. *Cardano*, aynı eserinde kemik yoluyla işitmenin mümkün olduğunu da göstermiş ve *Alberti* de 1591'de “*Oratio de surditate et mutilate* (Sağlık ve Konuşamama Üzerine Araştırmalar)” isimli kitabını yayınlamıştır.^{9,13,31}

İşitme engelliler için özel eğitimin başlangıcı olarak kabul edilecek olan bu dönemde, “özel eğitimci” arayışı büyük oranda Benediktian Keşişleri tarafından karşılanmıştır. Bu Katolik tarikatının manastırlarda yüzyıllara dayanan sessizlik yeminiyle yaşama kültürü, manastırlar içinde işaretleşmeyi bildirişmede kullanma geleneğini yaratmıştır. Bu nedenle pek çok zengin ve asil aile, özellikle dönemin en müreffeh ve güçlü ülkesi olan ve aynı zamanda Katolik dininin kurallarını da en güzel şekilde yaşayan/yaşatan İspanya'da, çocuklarını Benediktian Manastırlarına göndermeye başlamışlardır.⁹⁻¹³

Dönemin asalet kavramının toprak varlığı ile ilintili olmasının çok sayıda akraba evliliğine yol açması, pek çok güçlü ailede çok sayıda İYE^{d/p} bireyin doğmasına zemin hazırlamıştır. Her ne kadar o dönemde artık İYE^{d/p} çocuğa sahip olmanın “günahkarlık” ile bağıntısı olduğu iddiası dile getirilmez olmuşsa da, Katolik İnançına göre “inanç, işiterek gelen bir yetenek”tir. *Aziz Agustinus*'un “günahkarlık” söylemi artık geçerli olmasa da, onun işaret ettiği gibi Katolik Kilisesi'nin içtihat kitabı olan *Roman Misale*'de bu açıkça yazılıdır.⁹⁻¹³ Öyleyse, çocuklarının inanç sahibi olması ve bunun bir göstergesi olarak da “günah çıkartabilmeleri” için katolik çocukların konuşabilmesi gereklidir. Ayrıca, dönemin kanunları hala daha *Justinien Kanunları*'nın etkisindedir ve konuşamayan İYE^{d/p} bireyler miras sahibi olamamaktadırlar. Bu, dönemin asalet kanunları açısından son derece önemlidir; özellikle drahoma ile kız tarafından gelen arazilerin aile malına eklenebilmesi için doğan çocuk dini bütün bir katolik ve dolayısıyla da konuşur olmalıdır. Ve böylece İspanyol asiller ve zenginler zihinsel engelli olmadığı açık olan konuşamayan İYE^{d/p} çocuklarını eğitmek üzere Benediktian ma-

nastırlarına yollamaya başlamışlardır.^{9,13,31} Kural olarak ancak 11-12 yaşındaki çocukları kabul eden bu keşişler, bu çocuklara önce harfleri gösteren işaretler (böylece el/parmak alfabeleri doğmuştur) ve yazılışlarını öğretmiş, ayrıca dinleme ve artikülasyon tekniklerini, sesi duymayı, ayırt etmeyi ve konuşmayı öğretmeyi başarmışlardır.⁹⁻¹³ Bu dönem İspanyasında ön plana çıkan üç Benediktian keşiş, *Melchor de Yebra* (1526-1586), *Ponce de Leon* (1520-1584) ve *Manuel Ramirez de Carrion* (1579-1652)'dir. Ayrıca Fransa'da doktor *Laurent Joubert* (1529-1582) ve Almanya'da *Joakim Pascha* (1527-1578) konuşamayan İYE^{d/p} çocukların konuşturulması işinde görev aldığı bilinen eğitimcilerdir.

Benediktian geleneğinin ne şekilde konuşamayan İYE^{d/p} çocukları eğittiği hakkında bilgiler, *Juan Pablo Bonet*'in 1620'de Madrid'te "*Reducción de las letras y arte para enseñar á hablar los mudos (Harflerin basitleştirilmesi ve dilsizlere konuşmayı öğretme sanatı)*" isimli kitabı basmasıyla bilinir olmuştur.⁹⁻¹³ Pek çok kişi bu kitabı³⁴ bir asker olan *Bonet*'in yazmadığını, ama sekreterliğini yaptığı İspanyol komutanın evinde çalışan eğitimcinin (*de Carrion*) çalışmaları ve notlarından yararlanarak bastığını söylemektedir (*Bonet*'i bilimsel hırsızlıkla suçlayan kaynaklar dahi vardır).⁹⁻¹³ Ancak, bu birikimin günümüze ulaşmasını sağlayan bu kitap ve konuşamayan İYE^{d/p} bireylerin işaretleme, parmak/el alfabeti yoluyla okuma yazma eğitiminin ne şekilde yapılacağını, dinleme ve ses tanıma eğitimiyle artikülasyon bir arada kullanarak nasıl konuşturulacaklarını detaylı olarak anlatmaktadır. Bu kitap hem "oralist" hem de "işaret dili" temelli eğitimin başlangıç eseri ve tek elli parmak/el alfabelerinin doğuşu olarak kabul edilmektedir.

Benediktian rahipleri ve *Bonet* dışında, bu dönemde ortaya çıkan bir diğer eğitimci, aslında bir hekim olan İsveçli *Johann Konrad Amman* (1669-1724)'dir.⁹⁻¹³ Daha sonraları "Alman metodu" ya da "artikülasyon yöntemi" olarak bilinen uygulama şeklinin ilk yaratıcısı olan *Amman*, ilk olarak 1694'de Amsterdam'da "*Surdus loquens s. methodus, qua, qui surdus natus est, loqui discere possit (Konuşan Sağırya da Sağır doğana konuşmayı öğretme Metodu)*" isimli kitabı, daha sonra da 1770'de "*Dissertatio de Loquela (Konuşma Üzerine Bilimsel İncelemeler)*" isimli kitabı basmıştır. Bu kitaplarda konuşmada görev alan organların sesli ve sessiz fonemlerde nasıl işlev gördüğü, bu işlevsel kullanımın nasıl öğretileceği ve dudak okumadan bahsedilmektedir. *Bonet*'in kitabında ve *Ponce de Leon*'un metodu parmak/el alfabetiyle okuma-yazma ve sonra da ko-

nuşma öğretmeye dayanırken, *Amman* ilk kez artikülasyon tekniklerini ön plana çıkartan ve bu teknikleri anatomik ve fizyolojik temellere oturtan kişi olmuştur.⁹⁻¹³

Böylece İYE^{d/p} bireylerin eğitilebileceğinin anlaşılmasının hemen ardından, birbirine benzeyen ama daha sonraları farklılaşarak zıt kutuplanmış gibi görülecek olan iki ayrı metod ortaya çıkmıştır. Benediktian rahipleri, işaretleme ve parmak alfabetini ön planda tutarak okuma-yazma, dudak okuma ve konuşma öğretme amacındayken, *Amman*, hekim olması dolayısıyla, dudak, dil, boyun ve akciğerlerin kullanılması yoluyla fonemlerin nasıl çıkartılacağına öğretilebileceğini keşfetmiş, işaretleme veya parmak/el alfabetinden ziyade eğitimin ağırlığını bu yöne vermiş ve başarılı olmuştur. Ancak bu iki yöntemin de aslında "konuşamayan işitme engelli bireyi konuşturmak" amaçlı olduğu akıldan tutulmalı ve her iki grubun da eğitim verdikleri çocuklar arasında orta-ileri dereceden çok ileri dereceye kadar değişik mertebelerde işitmesi ve dolayısıyla da konuşma gelişimi etkilenmiş farklı yaşlarda İYE^{d/p} bireyler olduğu unutulmamalıdır. Bu çocuklara ve gençlere uygulanan metod kadar, işitme kayıplarının derecesi, ne kadar iyi bir eğitimciyle muhatap oldukları ve motivasyonlarının sağlanmasında elde edilen ya da edilemeyen başarı da etkilidir. Ayrıca o yıllarda çocuklarını bu şekilde bir eğitime yollayan asil ve zengin ailelerin başarı beklentisi de irdelemeye muhtaçtır. Pek çoğu için iyi bir Hıristiyan olarak kabul edilecek kadar dini vazifeleri yerine getirebilmek ve dönemim idarecilerine konuşabildiğini ispatlayarak mirasını alabilmek, beklide yeterli bir başarı olarak kabul edilmiştir.

İspanya'da başlayan İYE^{d/p} bireylerin eğitilmesi çabaları, önce (zaten o dönemde önemli bir kısmı İspanya'nın idaresinde olan) İtalya'ya yayılmıştır. Bu dönemde İtalya'da öne çıkan bir hekim ve din adamı olan *Francesco Lana-Terzi* (1631-1687) "*Prodromo dell' Arte Maestra**" isimli kitabında konuşamayan İYE^{d/p} bireylerin eğitimi şu aşamalarda tanımlanmaktadır: önce "sesi oluşturan konuşma organlarının farkına varmasını sağlamak", sonra "taklit ettirmek" ve "başkalarının konuşmasını dudak okumayla anlamak", daha sonra "objelerin gösterilerek kelimelerin manasını öğretmek" ve zaman içinde "duyu, sanat, anlama ve isteğin işlevleriyle ilişkili anlamları kazanmak".⁹⁻¹³

Benediktian eğitim tarzı, 18. yüzyılda Portekiz'den kovulan bir Yahudi eğitimcinin (*Rodriguez Pereira*, 1715-1780) çalışmalarıyla Fransa'ya ve *Digby* isimli bir İngiliz diplomatın yazdığı kitap ile de İngiltere'ye ulaşmıştır.¹² *Amman*'ın eğitim tarzı ise daha çok

Almanca konuşan ülkeleri etkilemiştir. Ancak, zaman içinde pek çok ülkede değişen siyasi yapı, özellikle dini kurumların tutumu ve diğer sosyo-kültürel kaygılar ile ve elbette zengin ailelerin İYE^{d/p} çocuklarını eğitime işinin ekonomik faydasının getirdiği kişisel çatışmaların da etkisiyle her bir ülkede eğitim metotlarında zaman zaman değişiklikler olmuştur.⁹⁻¹³

Fransız İhtilali öncesinin Batı dünyasında İYE^{d/p} bireylerin eğitimi ve dolayısıyla da yaşantıları açısından 4 ülkeye (Fransa, İngiltere, Almanya (Almanca konuşan Devletler) ve ABD'ye) ayrı ayrı bakmak gerekir:⁹⁻¹³

Bunlardan tarihe en kalıcı iz bırakan değişikliklerin olduğu ülke Fransa olmakla birlikte en ilginç gelişmelerin olduğu ülke İngiltere'dir. İngiltere'de *Digby*'nin kitabı son derece etkili olmuş ve sadece bilim ve eğitim dünyasında değil, edebiyatçılar arasında da konuşamayan İYE^{d/p} bireyler, eğitimleri ve yaşantılarıyla popüler hale gelmişlerdir. İngiltere'de *Digby*'den sonra Bulwer (1614-1684) 1648'de "*Philocophus*" veya "*Deaf and Dumb Man's Friend*" olarak bilinen kitabı yazmış ve peşi sıra George Dalgarno (1626-1687) ve özellikle gerçek bir eğitimci olan John Wallis (1616-1703) Benediktian eğitim tarzının işaret diline ağırlık veren bir usulünü benimsemişlerdir. Ancak daha sonra 1760'da Thomas Braidwood (1715-1806) Edinburg'da (hemen hemen Paris'te *L'Epee*'nin okuluyla aynı tarihlerde) "*Academy For the Deaf and Dumb*" isimli "oralist" ağırlıklı eğitim veren bir okulu açmış, kraliyetin desteğini almış ve uzun bir süre İngiltere'de İYE^{d/p} bireylerin eğitimi alanında lider ve belirleyici olmuştur. Aynı dönemlerde İngiltere'nin özellikle "Weald" denilen güneydoğu bölgesinde de yaygın bir işaret dili kullanımı vardır ve buradan 17. yüzyılın ortalarında ABD'de "Martha's Vineyard" olarak bilinen adaya göç eden aileler işaret dili bilgisi ve işaret diliyle yaşam kültürlerini ABD'ye taşımışlardır. "Martha's Vineyard" adasında 17. yüzyılın ikinci yarısı ve 18. yüzyıl boyunca, genetik işitme kaybılı oldukları bilinen "Weald" kökenli en az iki ayrı ailede, çok sayıda İYE^{d/p} çocuk doğmuştur; bu dönemde adadaki İYE^{d/p} birey oranı %4 gibi son derece yüksek orana ulaşmıştır. Adada işaret dilinin hem İYE^{d/p} bireyler hem de işitenler tarafından kullanıldığı bir aile ve toplum yapısının (adadaki hemen her fert ya İYE^{d/p} ya da CODA'dır) oluşmasıyla da, belki de bugüne kadar ki en iyi kaynaşmış işaret dili toplumu haline gelmişlerdir. Adadaki işitenlerin tamamı bilingual (hem işaret dili kullanan hem de İngilizce konuşan) bireylerdi. Sağlırların da önemi bir kısmı İngilizce okuyup yazabilmekteydiler. "İşitenler" ve "sağlırlar" arasında evlilikler mutattı.

"Martha's Vineyard" adasında 18. ve 19. yüzyıllar boyunca "sağlırlar", en az "işitenler" kadar üretken toplumun ve sosyal hayatın içindeydiler. Yerel seçimlerde oy kullanmakta ve toplantılarda görüşlerini söylemekteydiler. Bu durum, bu adadaki "sağlırların" zamanın olanakları çerçevesinde iyi bir eğitim almalarını sağlamıştır.⁹⁻¹³

O çağın Almanca konuşan ülkelerindeki gelişmelerin en önemli figürü, şüphesiz ki, "oralizm" denilen yani işaretleşmenin ve el/parmak alfabelerinin (ve hatta bazen mimiklerin ve çocukların birbirlerine dokunmalarını bile) yasaklanması şeklindeki eğitim tarzını 1754-55'de başlatan ve aslında bir asker olan Saksonyalı *Samuel Heinicke* (1727-1790)'dir. *Heinicke* aşağıda bahsedeceğimiz Fransız *de L'Epee*'nin çağdaşdır ve *Heinicke*'den sonra (ve hatta kendi kurduğu ve damadını başına geçirdiği Berlin okulu dâhil) Almanya'daki işitme engelliler okullarında dahi, *de L'Epee* (Fransız) ekolü olarak bilinen "işaret dilinde eğitim" ağır basmaya başlamıştır. Ancak 19. Yüzyılda Prusyalı *Friedrich Moritz Hill* (1805-1874)'in ve *John Baptist Graser* (1766-1841)'in getirdiği yeniliklerle "oralizm" veya "Alman ekolü" denilen yöntem tam anlamıyla oluşmuştur.⁹⁻¹³

Fransa'da 18. yüzyılda, Fransız İhtilali öncesi dönemde Benediktian usulüyle, yüksek ücretli bir özel öğretmen olarak eğitim veren *Pereira*, işaret dili alfabesini bütün Fransızca fonemleri kapsayacak şekilde geliştirmiş, Kraliyetin de desteğini alarak büyük bir popülarite kazanmıştır. *Pereira* döneminde Fransa'da *Amman* tarzı eğitim de başlamışsa da, *Pereira* bu eğitimcilere karşı hem basın yoluyla mücadele etmiş hem de Kraliyet Akademisine başvurarak yasaklanmasını sağlamaya çalışmıştır.⁹⁻¹³ Ancak; Fransa'daki asıl etkili olan gelişme hemen ihtilal öncesinde *de L'Epee*'nin çalışmalarıyla başlamış ve ihtilalin kültürüyle birleşerek bütün dünyayı etkileyen sonuçlar doğurmuştur.⁹⁻¹³

Yakın Çağ

Batı tarihinde nasıl 18. yüzyılın en önemli olayı Fransız İhtilali ise, İYE^{d/p} bireylerin eğitiminde de en önemli ülke Fransa ve en dikkat çeken eğitimci ise *Michel de L'Epée* (1712-1789)'dir. Yakın çağ denilen dönemi de başlatan Fransız İhtilalinin temel unsuru, devlete ve dini kurumlara karşı "vatandaş hakları"nın ön plana çıkarmasıdır. *de L'Epée* (1712-1789) de zengin ya da fakir, asil ya da değil her İYE^{d/p} çocuğa eğitim hakkı tanınması savıyla ortaya çıkan ilk kişidir. *de L'Epée*'nin dünya İYE^{d/p} bireyler tarihinde yarattığı en önemli değişiklik budur.⁹⁻¹³

Daha önce Roma İmparatorluğunda sadece asil aile çocuklarına özel izinle sanat öğretimine izin verilirken ve Rönesans ile birlikte İYE^{d/p} bireylerin eğitilebileceği ve konuşabileceği anlaşıldıktan sonra da bu tür bir eğitim sadece asil ve zengin ailelerin ulaşabileceği bir lüksken, *de L'Épée* eğitimin her vatandaş için bir hak olduğu ilkesiyle Paris'te ilk kez ücretsiz olarak herkese açık bir okul kurmuştur. *de L'Épée*'nin İYE^{d/p} bireylerin yaşantısına getirdiği diğer bir önemli katkıysa, o zamana kadar sadece İKİ'lerin dünyası olarak kabul edilen sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik çevrelere ve kamu idarecilerine “işaret dilinde eğitim” ve “işaret diliyle vatandaş olarak var olma” haklarını tanıtmasıdır. *de L'Épée*, Paris'in fakir semtlerinde yaşayan eğitim almamış ama işaret dilinde gayet iyi anlaşılan İYE^{d/p} bireylerin varlığının farkına varmış, onların işaretleşmelerini eğitimde kullanması durumunda, konuşturmaya çalışmaktan daha öte bir eğitim seviyesine ulaşmanın mümkün olduğunu görmüş, uygulamış ve başarılı olmuştur. İhtilalciler *de L'Épée*'nin okuluna sahip çıkmış, kamu kaynağı tahsis etmiş ve işaret dilinde vatandaşlığı benimsemişlerdir.⁹⁻¹³

Bu okulda *de L'Épée* ve izleyicileri olan *Cucurron Sicard* (1742-1822) ve *Roch-Ambroise Bébian* (1789-1839) tarihte ilk kez konuşmayı önemsemeyen İYE^{d/p} çocukların işiten ve konuşan çocuklarla eşit şekilde ama işaret dilinde eğitilmesi yolunda ilerlemişlerdir: “konuşamayan İYE^{d/p} bireyin kendi dilinde eğitim alması mümkünken onları farklı bir dil öğretmeye zorlamak gereksizdir.” ilkesiyle hareket etmişlerdir. Daha önceki Benediktian eğitimciler veya *Pereira* işaretleşmeyi ve parmak/el alfabesini sadece bir ara yöntem olarak görmüş, bu yöntemden yararlanarak okuma-yazma ve konuşma öğretmeyi amaçlamışlardır.⁹⁻¹³

Aslında *de L'Épée*, okulunda “işaret dili” değil, “işaretleştirilmiş dil” kullanmıştır. *de L'Épée* Parisli konuşamayan İYE^{d/p} bireylerin kullandığı işaret dilinin, sadece işaret kelimelerini alarak Fransızcanın grameri içine yerleştirerek eğitim vermiştir. Günümüzde bu tarz, “işaret dili (sign language)” olarak değil, “işaretleştirilmiş dil (signed language)” olarak kabul edilmektedir. Onun ardından gelen okul idarecileri (*Sicard* ve *Bébian*), eğitimi gerçek işaret dili temeline oturtmuşlardır. Kaynaklar *Bébian* döneminde Paris'te ve pek çok diğer Fransa şehrinde bütün Fransız klasiklerini okuyan, iyi eğitilmiş, kitap ve makaleler yazan, avukatlık yapan çok sayıda konuşamayan İYE^{d/p} bireyin olduğundan bahsetmektedir. Okulun dördüncü kuşak mezunu (ve doğuştan Sağır olan) *Ferdinand Berthier* (1803-1886)

konuşamayan İYE^{d/p} bireyler için “Sağır” kelimesini ilk kullanan ve Sağır tarihin ve dünya Sağır Kültürü mirasını da ilk araştıran ve yazan bilim insanıdır.⁹⁻¹³

de L'Épée okulunun en önemli etkilerinden biri işaret dilinde eğitimin ABD'ye yayılmasının sağlanmasıdır. Daha sonraları işaret dilinde eğitimin, “sağır kültürü ve sağır çalışmaları”nın merkezi olacak olan *Gallaudet* okulları, Paris'teki okulun yarattığı etkiyle kurulmuştur. ABD'li bir din adamı olan *Thomas Hopkins Gallaudet* (1787-1851), İYE^{d/p} bireylerin eğitimi için bir sistem bulmak amacıyla, 1814'de Avrupa'ya gelmiş, önce İngiltere'ye giderek *Braidwood* okulunu ziyaret etmiş, ancak burada ya *Braidwood* ailesinin bilgilerini paylaşmama geleneği nedeniyle iyi karşılanmadığı için ya da o sırada İngiltere'yi ziyaret etmekte olan *Sicard* ve öğrencilerinden etkilenecek Paris'e geçmiştir. Paris'te karşılaştığı okul ve eğitim sistemiyle, Paris'li “sağır”ların sosyo-kültürel düzeyi ve yaşantısı onu derinden etkilemiş ve ABD'ye uygun olan eğitimin işaret dili sistemi olduğuna kanaat getirerek *Sicard*'ın en gözde öğrencilerinden olan sağır *Laurent Clerc* (1785-1869)'i yanına alarak Hartford, Connecticut'a geri dönmüştür. Burada hep birlikte, 1817'de o zamanki adıyla “*American Asylum for the Deaf and Dumb*” okulunu açmışlardır. Bu okul 1864'de Washington-DC'de Abraham Lincoln'ün şahsi desteğiyle, “*The National Deaf Mute College*”i içinde barındıran “*Columbia Institution for the Deaf and Dumb and the Blind*”a dönüşmüştür; 1986'dan bu yana da *Gallaudet* Üniversitesi adıyla bilinmektedir. Bu üniversite, ABD'de bütün mezunlarının diplomasının ABD Başkanlarınca imzalandığı tek üniversitedir; işaret dili ve İngilizce olmak üzere çift dilli eğitim yapmaktadır. *Gallaudet* ailesi ve onların yetiştirdiği eğitimciler ve mezunları ABD'de işaret dilinde eğitimi her yönüyle kurumsallaştırmışlar ve Amerikan İşaret Dilini gerçek bir eğitim ve kültür dili haline getirmişlerdir.⁹⁻¹³

Ancak bu bilgilerden konuşamayan İYE^{d/p} bireylerin eğitiminin *de L'Épée*'den sonra sadece işaret dili yönünde geliştiğini düşünmek, hatalı bir çıkarım olacaktır. Çünkü *de L'Épée*'nin başlattığı sistem pek çok Avrupa ülkesine ve ABD'ye yayılsa da nerdeyse eş zamanlı olarak *Amman* ve *Braidwood* okullarının çalışmaları da devam etmiştir. Bu arada Katolik kilise, konuşamayan ve kendini işaret dilinde ifade eden insanı kabullenmede isteksizliğini devam ettirmiştir. *de L'Épée*'nin ihtilalcilere yakın bir isim olması, Devrim hükümetlerinin işaret dilinde eğitime destek vermesi, pek çok kişinin bu eğitimi laik cumhuriyet sistemiyle ve Kraliyet ve Kilise karşıtlığıyla özdeşleşmesine yol açmıştır. Öncelikle *Pe-*

reira, daha sonra onun çocukları ve pek çok din adamı, hekim ve eğitimci, işaret dili aleyhine yayınlar yapmışsa da ancak 19. yüzyılın sonuna doğru işaret dilindeki eğitimin karşısına çıkacak yeterliliği ve siyasi gücü bulmuşlardır. İşaret dili aleyhtarı çalışmalar, Napolyon'un yenilmesinin ardından oluşan siyasi iklimde, 1881'de Milano'da işaret dilinin yasaklanmasıyla sonuçlanan bir konferansın toplanmasını sağlamıştır.^{9,13,31}

Milano Konferansı kararlarını ele almayı sonraya bırakarak, önce bu konferansa geliş sürecine baktığımızda; yukarıda da bahsettiğimiz gibi, işaret dili aleyhtarlığının ortaya çıkışında Napolyon'un ardından Avrupa'da ortaya çıkan, Fransız İhtilali'nin başlattığı her şeyi değiştirme hevesi ve Katolik Kilisesi'nin konuşmanın önemi konusundaki süregiden ısrarının belirleyici olduğu kadar, İYE^{d/p} bireylere konuşmayı öğreten *Amman*'ın başlattığı ekolün Almanca konuşan devletlerde giderek yayılmasının da etkili olduğu anlaşılmaktadır.^{9,13,31}

Alman ekolü ya da gerçek "oralizm", yani işaretleşmenin ve el/parmak alfabelerinin (ve hatta bazen mimiklerin ve çocukların birbirlerine dokunmalarının bile) yasaklanması şeklindeki eğitim tarzı, aslında Saksonyalı *Heinicke* ile başlamıştır. Ancak etkinlik ve yaygınlık kazanması Prusyalı *Hill* (1805-1874)'in 1828'de bu alanda çalışmaya başlamasıyla mümkün olmuştur. *Hill* konuşamayan İYE^{d/p} çocukların konuşma eğitiminin doğal dil edinimi sürecine paralel ve doğal ortamlarda olması gerektiğini, okuma yazmayla başlayan bir dil ve konuşma eğitiminin sakıncalarını ortaya koymuştur. Diğer bir Alman eğitimci *John Baptist Graser* (1766-1841) de önce Almanya, daha sonra da diğer Avrupa ülkeleri ve ABD'de "oralist" eğitim tarzının gelişmesine katkıda bulunmuştur. *Graser* özellikle yatılı okullarının ve işaret dilinin izolasyona yol açtığı görüşünü savunarak, Almanya'daki işitme engellilerin genel okullara kabul edilmesi (kaynaştırma) akımını başlatmıştır.^{9,13,31}

Bu dönemde konuşma hedefli eğitimdeki ilerlemelere katkıda bulunan en önemli ailelerden birisi şüphesiz ki İskoçyalı *Bell* ailesidir.⁹⁻¹³ Dede *Bell* (*Alexander Bell*, 1790-1865) İngiltere'de İYE^{d/p} çocuklara konuşma öğretmesiyle tanınan bir eğitimciyken, aynı yoldan devam eden Baba *Bell* (*Alexander Melville Bell*, 1819-1905) günümüzün fonetik alfabelerini keşfeden ve bu şekilde fonemleri yazılı hale getirmeyi başaran kişidir. Önce İngiltere'de sonra da Kanada ve ABD'de okullar açmıştır. *Alexander Graham Bell* (1847-1922) ise hayatına konuşamayan İYE^{d/p} bireylere konuşma eğitimi veren ve aynı zamanda diğer eğitimcilere babasının ge-

liştirdiği fonetik alfabe tekniğini öğreten bir eğitimci ve araştırmacı olarak başlamış; bu arada telefonu buluş ve yeniliğe imza atmıştır. Bu çalışmalarının gelirleriyle sağırlık hakkında çalışacak araştırma laboratuvarı ve dernekler kurmuş ve dergiler çıkarmıştır. Özellikle ABD'de hem "oralist" eğitimin hem de engelli haklarının bayraktarlığını yapmıştır. Bunu yaparken işaret dilinin varlığına, yeterliliğine ve gerekliliğine karşı çıkmamış, ancak toplumla entegrasyon açısından konuşmanın öğrenilmesinin önemine işaret etmiş ve işaret dilini bir engel olarak görmüştür. (*Bell*'e göre *de L'Epee*'nin "işaretleştirilmiş dil" eğitimi yanlıştır ama doğal işaret dilinde eğitim etkilidir. Ancak toplumla entegrasyona izin vermediği için tercih edilmemelidir.) *A.G. Bell* işitme engellilerin özel eğitimi için çok önemli prensipler geliştirmiştir: işitme engelliler okulları yatılı olmamalı, aileler eğitime dâhil edilmeli, okul öncesinde işiten çocuklarla (bugün Türkiye'de ters kaynaştırma denilen şekilde) bir arada eğitim almalı, eğitim küçük gruplar halinde yapılmalı, dinleme eğitimine önem verilmeli ve işitme cihazları vb yardımcı cihazlar kullanılmalıdır.⁹⁻¹³

İşte bu siyasi ortamda ve "oralist" okulların da geçmişe göre daha başarılı olmaya başladığı bir iklimde Milano Konferansı *Pereira*'nın çocuklarının kurduğu bir dernek ve Katolik Kiliseye bağlı İtalyan din adamı ve eğitimcilerin desteği ile toplanmıştır. Bu konferans işaret dilinde eğitimi, el/parmak alfabelerini vb her türlü yöntemi yasaklama kararı almıştır. Konferansta sadece ABD'den katılan delegeler işaret dili yasağına hayır oyu kullanmışlar, ama özellikle İtalya'dan katılan ezici çoğunluktaki delegelerin oyuyla sadece artikülasyon tekniklerini içeren bir eğitim anlayışı kabul edilmiştir. Ayrıca, bu Konferansın kararlarıyla konuşamayan İYE^{d/p} bireylerin (Sağır öğretmenlerin) eğitimci olması da yasaklanmıştır. Hâlbuki *de L'Epee*'nin kurucusu olduğu sistemde okullar kendi mezunlarını eğitimci olarak kullanmaktaydı; aynı durum *Gallaudet* okulları için de geçerliydi ve çok sayıda konuşamayan İYE^{d/p} birey (=Sağır) bu okullarda çalışmaktaydı. Sağır eğitimcilerin varlığı okula yeni gelen öğrenciler için sadece önemli bir rol-model oluşturmamakta, aynı zamanda Sağır kültürünü bilen ve aynı zor şartlardan geçen bu eğitimcilerin geliştirdiği eğitim metodları ve araç-gereçler eğitimin sisteminin gelişmesine önemli katkı sağlamaktaydı.^{9,13,35}

Yirminci Yüzyıl ve Günümüz

Milano Konferansı sonrasında, Avrupa'da, Fransa ve ABD (ve ayrıca bazı ülkelerdeki tek tük okullar) hariç, işaret dili ve parmak/el alfabeleri tamamen yasak-

lanmış, İYE^{d/p} (=Sağır) eğitimciler işten çıkartılmış ve gerçek “oralist” dönem, devlet ve Kilise eliyle başlamıştır.^{9,13,31,35} Fransa ve ABD’de de çok sayıda “oralist” okul kurulmuş ve süreç, yaklaşık 60 yıl, bu şekilde devam etmiştir. Bu arada Avrupa ve ABD’de tarihsel açıdan sonraki dönemleri etkilemesiyle önemli iki hareket ortaya çıkmıştır: Bunlardan birincisi “Eugeny”, insan ırkının genetik materyalinin daha iyi hale getirilmesini amaçlayan bir sosyal hareket, diğeryse bunun en katı yorumu olan Almanya’daki Nazi rejimidir.³⁶⁻³⁸ “Eugeny” hareketinin başlangıcı olarak, ilginç bir tesadüf olarak Milano Konferansıyla aynı yıl, 1881, gösterilmektedir.³⁶⁻³⁸ “Eugeny” siyasi boyutları olan bir sosyal hareket haline öncelikle ABD’de Kaliforniya Eyaletinde gelmiş, ABD’de pek çok eyalette ve İngiltere ve Fransa’da dahi etkili olmuş, engellilerin evlenmesi, çocuk sahibi olmasının yasaklanmasını sağlayan kanunlar çıkartılmış, zorunlu kısırlaştırılmaya gidilmiştir.^{36,37} Nazi rejimi 1930’lardan itibaren zorunlu kısırlaştırmayı, “İrk-sal Hijyen” adını verdiği ve günümüzde insanlık suçu kabul edilen bir uygulamaya dönüştürmüştür.³⁸ engelli doğabilecek çocuklar için zorunlu kürtaj ve bir sonraki aşamada da doğmuş olan engelliler için daha “kesin çözüm”lere yönelmiştir. Ancak; bu yaklaşım tarzının temelleri 1920’de profesör unvanına sahip olan *Bonding* ve *Hoche* isimli iki Alman Nazi doktorunun yazdığı “*Die Freigabe der Vernichtung Lebensunwerten Lebens (Allowing the Destruction of Life Unworthy of Life)*” isimli kitapla atılmıştır.³⁸ Nazi rejimi tecrübesi, insanlığa “tek tip” ve “mükemmel” insan arayışının ne derece insanlıkla bağdaşmayan uygulamalara dönüşeceğini öğretmiş ve engellileri de bu rejimin mağdurları ve dolayısıyla da kazanılan zaferden sonra kurulan yeni dünya düzeninden fayda bekleyenler konumuna getirmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında, ortaya çıkan demokrasi iklimi ve çok sayıdaki engelli savaş gazisi ile ailelerinin yarattığı baskı, engelli haklarını ve rehabilitasyon çabalarının yaygınlaşmasını ve kurumsallaşmasını sağlamış ve kamu kaynaklarıyla desteklenmesini mümkün kılmıştır.^{39,40} Batı ülkeleri 1950’lerden itibaren hızla engellilerin topluma kazandırılmasını sağlayacak çabalara girişmiş, bu arada konuşamayan İYE^{d/p} bireylerin durumu da gündeme gelmiştir. Özellikle ABD’deki *Gallaudet* Üniversitesi’nin çalışmaları, sadece “oralist” yaklaşımla yapılan eğitimin yetersizliğini görmelerine yol açmış; bu arada işaret dili bir “dil” olarak kabul edilerek demokratik hak kavramı haline gelmiştir.⁴¹⁻⁴³ Özellikle ABD’de *Gallaudet* Üniversitesi’ne ve işaret dilinde eğitim yapan ilköğretim okullarına değişik dönemlerde

ABD Başkanları tarafından kamu desteği sağlanmasıyla, bilingual (işaret dili ve İngilizce) eğitim büyük gelişme göstermiştir.⁴⁴

Elbette ki bu dönemde ilerleyen işitsel (re)habilitasyon olanakları, erken tanıya olanak sağlayan yenidoğan işitme tarama programları, sınıflarda mikrofon, FM sistem vb cihazların kullanılabilir olması, gelişmiş işitme cihazları ve hatta koklear implantlar ile daha da gelişmiş işitsel-sözel özel eğitim teknikleri sayesinde İYE^{d/p} bireylerin konuşmasına yönelik eğitim çalışmalarının başarısı da artmıştır. Bütün bu gelişmelerin ışığında, Batılı ülkelerde, “işitsel-sözel yöntemlerin tarihte hiç olmadığı kadar başarılı olduğu 21. yüzyılda, işaret dilinde eğitim ve kamusal hak kullanımını da tarihte hiç görülmediği kadar etkin ve ulaşılabilir hale gelmiştir.

Günümüzde pek çok ülkenin benimsediği, İYE^{d/p} çocukların eğitimi için her iki eğitim yönteminin de, ayrı ayrı ya da birlikte, bir seçenek olarak hazır ve ulaşılabilir kılmaktır. Ayrıca, konuşamayan İYE^{d/p} bireylerin eşitlenmiş kamusal hizmet almalarını temin etmek maksadıyla, işaret dilinin her türlü kamusal alanda ulaşılabilir olması, kuralı da benimsenmiştir. Bazı ülkelerde İYE^{d/p} çocuğa hangi yolla eğitimin verileceği (özellikle sadece işaret dilinde eğitim alma seçeneği için) bir aile tercihyken, pek çok ülkede her ikisini de aynı anda birlikte ya da belirlenmiş bir düzen içinde peş peşe sunmak şeklinde bir yaklaşım uygulanmaktadır. Çocuğun tanı, takvim ve dil yaşı, işitme kaybının derecesi, işitsel (re)habilitasyonun başarısı ve özel eğitim sürecinde çocuğun göster(eme)diği gelişime göre, alternatif yöntemlerin seçilmesi veya birlikte sürdürülmesi önerilmektedir. Alternatif yöntemler, aynı okul öncesi eğitim kurumunda ya da okulda birlikte bulunabileceği gibi, farklı kurumlarda verilen hizmetler olarak da sunulmaktadır; ancak özel eğitimciler, sosyal danışmanlar ve idareciler çocukları yakından izlemekte ve gereğinde sistem değişikliği ya da ilave yöntemlere geçmeyi sağlamaktadırlar. Konuşma gelişimi sağlanan İYE^{d/p} çocuklar işitme engelliler okullarına değil de mutlaka kaynaştırmaya yönlendirilmekte ve bu çocukların eğitim süreci boyunca işitme cihazı ve/veya koklear implant kullanımlarının bir gün bile sekteye uğramaması için her türlü tedbir alınmaktadır. Yatılı okullar sadece işaret dilinde eğitim alternatifi için kullanılmaktadır. Ancak işaret dilinde eğitim alan çocukların dahi, genel nüfustan ayrılmaması için, pek çok ülke bu çocukların da işaret dili tercümanları eşliğinde kaynaştırma programlarına alınmasını mümkün kılmıştır.

ÜLKEMİZDE DURUM

Türkiye’de İYE^{d/p} bireylerin yaşantısının tarihi ayrı bir makaleye konu olacak kadar ilginç ve detaylıdır. Eğitim tarihi olarak bakıldığında en ilginç nokta, II. Abdulhamit döneminde, 1889-91 yıllarında kurulan “Sağırlar Mektebi”nin, Milano Konferansının hemen sonrası olmasına rağmen, Paris ekolünü benimseyerek işaret dilini kullanan bir okul olmasıdır.²⁶ Ancak Cumhuriyet döneminde giderek “oralist” etki artmış, özellikle 1950’lerde başlayan özel eğitim çabaları sırasında “işaret dilinin tamamen yasaklanması”na dönüşmüş, ancak erken tanı ve yeterli işitme cihazı verecek bir sağlık sistemi kurma konusunda hiçbir çaba gösterilmemiştir.^{2,3,6,26,45}

Türkiye Özürlüler Araştırması’na göre işitme engellilerin sadece %20’si işitme cihazı kullanmaktadır.⁴⁶ İYE^{d/p} çocukların ortalama tanı yaşı 1970’lerde 4.7, 1990’da ise 3.5’dir.^{15,16} Buna karşın bu çocukların önemli bir kısmı yatılı ya da gündüzlü olarak bölgesel işitme engelliler okullarında ilköğretime başlamış, işitme cihazı kullanmayan, konuşma yetileri son derece sınırlı ilköğretim öğrencilerine işaret dili ve parmak alfabesi kullanılmadan okuma-yazma ve konuşma ile eğitim verilmeye çalışılmıştır.^{2,3,26} Yapılan bir değerlendirmeye göre, ülkemizde yenidoğan işitme tarama programları başlamadan önce 1940-2000 arasında doğan çocukların en fazla %50’si konuşabilir hale gelmiştir.^{3,26} Gürboğa ve Kargın (2003)’in çalışmasına göre, %70’i kendisini sosyal ortamlarda işaret diliyle ifade etmekte ve konuşmamaktadır.⁴⁷ Ancak yine de işitme engelliler ilköğretim okullarında, işaret dili olmaksızın konuşma ve okuma-yazma tek alternatif olarak sunulmaya devam etmiştir.^{2,3,26} Diğer bir ilginç durum, yetersizliklerden etkilenmiş bireylerin eğitiminin, yetersizliğin fark edildiği anda başlaması esas olmasına karşın ve ülkemizde okul öncesi özel eğitim için kamu desteği sağlanıyor olmasına rağmen, erken çocukluktan başlayarak okul öncesi dönemde İYE^{d/p} çocukları eğitecek türde bir eğitmen yetiştirilmemiştir.^{2,3,26} İşitme engelliler öğretmenliği bölümleri, ilköğretim için öğretmen (ve ilginç bir şekilde işaret dili bilmeyen öğretmenler) yetiştirirken, okul öncesi öğretmenliği için yetişmiş hiçbir lisans mezunu yoktur. Bu anlamda belki de tek yüz akı, (tıp alanının eğitim camiasının açığı kapama çabası olarak yorumlayabileceğimiz) Hacettepe Üniversitesi’nde başlayan ve ne yazık ki orada sınırlı kalan “eğitim odyolojisi” yüksek lisans programıdır.⁴⁸

Ülkemizde 2005’de yapılan Türkiye Özürlüler Araştırması’na göre, işitme engellilerin %15’ten daha azı iş gücü içindedir.^{46,49,50} Bir başka çalışma, lise mezunu işitme engellilerin büyük kısmının okuyarak ve yazarak anlaşamadığını açıkça ortaya koymuştur. Girgin ve Karasu (2007)’nin araştırması işitme engellilerin okuma-yazma başarısının özellikle işitme cihazı kullanma süresiyle olan pozitif yöndeki anlamlı ilişkisini açıkça göstermektedir.⁴ Yukarıda bahsedildiği gibi, ülkemizdeki işitme engellilerin büyük kısmının işitme cihazı kullanmadığı, geç tanındığı ve yeterli ve etkin okul öncesi özel eğitim alamadığı göz önüne alındığında, işitme engelliler ilköğretim okullarını bitirerek lise düzeyine devam eden öğrencilerin büyük kısmının okuma yazma ile kendisini ifade edememesi şartırtıcı olmamalıdır.⁵⁰

Ülkemiz tarihinde konuşamayan İYE^{d/p} bireylerin, Batı ülkelerindekine benzer bir hukuki ve sosyal dışlanmışlığa maruz kalması söz konusu olmasa da, işaret dilinde kamusal hayata katılım hâlâ daha temin edilememiştir.²⁶

SONUÇ

Batı dünyasının işitme engellilerin yaşantısı ve eğitimiyle ilgili yaşadığı deneyim bizi aşağıdaki sonuçlara yöneltmektedir:

İYE^{d/p} bireyler, konuşmasalar da tarih boyunca her toplumda var olmuşlar ve mevcut eğitim sistemi ve kamu yönetimi onları görmezden gelse de özellikle şehirlerde hayatlarını işaret diliyle küçük ama güçlü topluluklar olarak sürdürmüşlerdir. Daha küçük yerleşim birimlerinde yaşayanlar ise “aile ya da köy işaret dili” olarak ifade edilen bildirişme yoluyla yaşamlarına devam etmişlerdir. Bu köyleri birbirine bağlayan sosyal kurumlar ve olaylar (mecburi eğitim, yatılı bölge okulları, ticaret, göçler, savaşlar, vb) ile köy işaret dilleri, milli işaret dillerine dönüşmüştür. *(Bu durum ülkemiz için de geçerlidir ve ülkemizde işaret dilini ülke çapında aktif olarak kullanan 150.000-200.000 civarında “sağır” vatandaşımız vardır; ülkemizin tamamında anlaşılan bir işaret dilinin mevcudiyeti, büyük oranda Cumhuriyet dönemindeki özel eğitim çalışmalarıyla kurulan yatılı okulların işitme engelli çocukların bir araya gelmelerini sağlaması ve elbette ülke çapında faaliyet gösteren Türkiye İşitme Engelliler Milli Federasyonu’nun çabaları sayesinde.)*

İYE^{d/p} bireyin eğitim sistemine dâhil olmaları öncelikle aile ve toplumun onların eğitilebilir olduğunu kabul etmesi ve daha sonra da uygun bir eğitim sistemi

bulabilmeleriyle mümkün olmuştur. (Buna göre ülkemizdeki “sağır” vatandaşların büyük kısmının yeterli okuma-yazma düzeyine ve eğitime sahip olmaması, onların “öğrenme güçlüğü” ya da “tembelliği”nden dolayı değil, uygun eğitim sistemi oluşturulmamasının bir sonucudur.)

Uygun eğitim sistemi, eğitime alınan çocuğun yaşı ve toplumun ve ailelerin beklentileri ile şekillenmiştir. Ancak bu beklentilerin İYE^{d/p} bireylerin gereksinimleriyle örtüşmesi, 20. yüzyılın ortalarına kadar tam olarak sağlanamamıştır (Ülkemizde ailelerin konuşma beklentisi ve işaret dili karşıtlığı, sağlık, sosyal güvenlik ve eğitim sisteminin sağladığı olanaklarla (erken tanı, erken ve doğru cihazlama, aile eğitimiyle desteklenerek en erken yaşta başlatılan okul öncesi özel eğitim ve kaynaştırma esaslı ilk-ortaöğretim ile desteklenmesi), 21. yüzyılın başında, hâlâ daha tam olarak sağlanamamıştır).

Ailelerin beklentisi çoğunlukla çocuklarının konuşması lehine olmasına karşın erken yaşta konuşma yeteneği gelişmeyen İYE^{d/p} bireyler, izleyen yıllarda kendilerini işaret dilinde ifade ederek eğitim almayı ve sosyalleşmeyi tercih etmişlerdir. (Bu durum ülkemizde de sarihtir.)

İlköğretim yaşında ve daha büyük çocuklarda eğitim için işaretleşme, parmak/el alfabeti, okuma-yazma, dudak okuma, dinleme eğitimi ve artikülasyon teknikleri bir arada kullanılarak başarı elde edilmiştir. (Ülkemizde özel eğitimin kurumsallaştığı 1950’lerden bu yana bu şekilde bir yaklaşım benimsenmemiştir.)

İşaretleşmeyi içermeyen ve sadece dinleme ve artikülasyon teknikleriyle başarı elde edilmesi, öncelikle anatomik ve fizyolojik esaslara dayanan artikülasyon tekniklerinin gelişmesi, daha sonra toplu ve yatılı okulların terk edilmesi ve kaynaştırmanın başlaması ve okul öncesinden başlayan bir eğitim sistemiyle ve özellikle işitme cihazlarının devreye girmesinden sonra mümkün olabilmektedir. (Ülkemizde işitme engelliler okulları hala daha yatılıdır; çoğunluğu işitme cihazı ya hiç kullanmamakta ya da verimli kullanmamaktadır.)

İYE^{d/p} bireylerin kamusal alanda var olmaları, önce konuşma ya da okuma-yazma şartına bağlanmış ve ancak Fransız İhtilalinden sonra sadece işaret diliyle de vatandaşlık haklarını kullanmalarının önü açılmıştır. İzleyen yıllarda kamusal alanda işaret dilinde var olma hakları ellerinden alınmaya çalışılmışsa da günümüzde

konuşamayan İYE^{d/p} bireylerin haklarının işiten ve konuşan insandan ya da işitemeyen ama konuşabilen bir bireyden farklı olmadığı noktasına gelinmiştir. (Ülkemizde İYE^{d/p} bireyler Batı’dakine benzer bir “ötekileştirme” tarihselliğini yaşamamışlarsa da, hâlâ daha, BM Engelli Hakları Beyannamesi TBMM’de kabul edilerek kanunlaşmış olmasına karşın, kamusal haklarını işaret diliyle kullanamamaktadırlar.)

İYE^{d/p} bireylere yönelik “eugenic” yaklaşımlar (evlenmelerine ve/veya çocuk sahibi olmalarına engel olma ya da bu şekilde tavsiyede bulunma) insan haklarına aykırıdır ve ülkemiz dâhil pek çok ülkede nefret suçu kapsamındadır.

Sayıları ne kadar az olursa olsun, konuşamayan İYE^{d/p} bireylerin kullandıkları işaret dili, bir anadil hakkıdır ve çağdaş demokratik ve sosyal bir devlette, anayasal pozitif ayrımcılık kuralıyla her türlü kamusal alanda görünür kılınması mecburidir.

Konuşan veya konuşamayan İYE^{d/p} bireyler, İYE^{d/p} bireylere sağlanan özel eğitim, eğitim ve kamusal hizmetin sunumuna her aşamada dâhil olmak durumundadırlar. BM Engelli Hakları Sözleşmesi’nde açıkça zikredildiği şekilde, engelliler hariç tutularak engellilere hizmet verilemez. (Ülkemizde henüz daha bu şekilde bir uygulamanın önünü açacak mevzuat değişiklikleri yapılmamıştır.)

Geçmişteki insanın yaptıklarını, neden ve sonuç ilişkisi dâhilinde, yer ve zaman göstererek, belgeler ışığında objektif olarak incelediği bir bilim olan tarih, önümüzdeki dönemde neyi, kimlerle ve nasıl yapacağımızı belirlemek için kullanılabilir deliller sunar. Eğer bilginin bize nasıl davranacağımızı veya davranmamız gerektiğini, neye inanıp inanmayacağımızı ya da isteyip istemeyeceğimizi gösteren bir algı olduğu noktasından hareket edersek, tarihi bir deneme yanılma yoluyla öğrenme rehberi olarak da görebiliriz.⁵¹ Bizden öncekiler, elbette ki bize göre farklı koşullar ve ortamlarda ve belki de farklı amaçlarla benzer deneyimler yaşamış ya da aynı amaçlar veya araçlarla tamamen farklı deneyimler yaşamış olabilirler. Bunları günümüzün ihtiyaçları için, elde mevcut olanakları göz önüne alarak yorumlama ve kullanma becerimiz, gelecekteki başarımızın veya tersine gelecek nesillerin yepyeni sorunlarının başlangıcı olacaktır. Ve elbette biz de tarihte bu yaptıklarımızla yer almış olacağız; konumuz da o zamanki tarihçilerin insafına kalacaktır.

KAYNAKLAR

1. Yoshinago-Itano C. Benefits of early intervention for children with hearing loss. *Otolaryngol Clin North Am* 1999;32(6): 1089-102.
2. Kemaloğlu YK. Çocuklarda işitme kaybının erken tanısının önemi ve Türkiye ulusal yenidoğan işitme tarama programı (YDİTP). *Türkiye Klinikleri J Pediatr Sci* 2007;3(12):52-66.
3. Kemaloğlu YK. Türkiye'de işitme kayıplarının ve işitme engelinin genel görünümü. *Türkiye Klinikleri J E.N.T.-Special Topics* 2012;5(2):1-10.
4. Girgin Ü, Karasu HP. İşitsel/sözel yaklaşımla eğitim gören işitme engelli öğrencilerin yazılı anlatım becerilerinin değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2007;33:146-56.
5. Polat F. İşitme engellilerin eğitiminde kullanılan yöntemler. *Özel Eğ Derg* 1995;2(1):24-32.
6. Melekoglu MA, Cakiroglu O, Malmgren KW. Special education in Turkey. *Int J Inc Edu* 2009;13(3):287-98.
7. Altınay Ş, Ertürk B. Eğitim odyolojisi ve işitme engellilerde özel eğitim süreci. *Türkiye Klinikleri J E.N.T.-Special Topics* 2012;5(2):100-10.
8. Groce N. Traditional folk belief systems and disabilities: an important factor in policy planning. *One in Ten, New York: Rehabilitation International/UNICEF* 1990;9(2):2-7.
9. Markides, A. "Some unusual cures of deafness". *J Laryngol Otol* 1982;96(6):479-90.
10. Enerstvedt R.Th. Legacy-II. The development of education for deaf people. Legacy of the past (Those who are gone but have not left) Some aspects in the history of blind education, deaf education, deaf-blind education with emphasis on the time before 1900. *Dronninglund: Forlaget Nord-Press; 1996. p.1-124.*
11. Eriksson P. The history of deaf people: A source book. *Orebro: SIH Laromedel, the Learning Materials Division of the National Swedish Agency for Special Education; 1998.*
12. Daniels M. *Benedictine Roots in the Development of Deaf Education: Listening with the Heart.* Westport: Greenwood Publishing Group; 1997.
13. Cagle KM. Exploring the ancestral roots of American sign language: Lexical borrowing from Cistercian sign language and French sign language. *New Mexico: The University of New Mexico; 2010.*
14. Bolat H, Genç A. Türkiye ulusal yenidoğan işitme taraması programı: tarihçesi ve prensipleri. *Türkiye Klinikleri J E.N.T.-Special Topics* 2012;5(2):11-4.
15. Belgin E. Ülkemizde işitme kayıplarının nedenleri, özel eğitim yaklaşımları. *Özel Eğ Derg* 1992;1(2):6-7.
16. Ozcebe E, Sevinc S, Belgin E. The ages of suspicion, identification, amplification and intervention in children with hearing loss. *Int J Pediatr Otorhinolaryngol* 2005;69(8):1081-7.
17. Harrison M, Roush J, Wallace J. Trends in age of identification and intervention in infants with hearing loss. *Ear Hear* 2003;24(1):89-95.
18. Parving A. Epidemiology of hearing loss and audiological diagnosis of hearing impairment in childhood. *Int J Pediatr Otorhinolaryngol* 1983;5(2):159-65.
19. Nacarküçük E, Okan M, Öztürk B. İşitme kaybı olan olgularımızın değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Derg* 2003;29(3):7-9.
20. İzbul Y. Şempanzelerde gözlemlenen dil davranışları üzerine bazı düşünceler. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2: 38-56.
21. İzbul Y. Dilin evrenceleri ve konuşmaya dayalı bildirilişimin evrimi: Hockett'in görüşleri üzerine bir değerlendirme. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1981;4:76-100.
22. Kramer SN. Tarih Sümerde başlar. *Yazılı tarihteki 39 ilk. 2. Baskı, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık; 2002.*
23. Kramer SN. Enki ve Ninmah, İnsanın Yaratılışı. *Sümerlerin kurnaz tanrısı Enki. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık; 2000. p.66-83.*
24. Kemaloğlu YK, Yaprak Kemaloğlu P, Mengü G. The idea of rehabilitation began with the Sumerians. *Turk J Med Sci* 2013;43(1):185-6.
25. Arda B, Aksu M. What the Hittites' tablets tell us? A short historical view of deafness on the basic of genetics. *Turk J Med Sci* 2004;34(5):357-8.
26. Kemaloğlu YK, Kemaloğlu PY. The history of sign language and deaf education in Turkey. *Kulak Burun Bogaz Ihtis Derg* 2012;22(2):65-76.
27. Herodot. Tarih. İstanbul: Hürriyet Yayınları-42 (Tarih Dizisi-5); 1973.
28. Plato. *Cratylus.* In: Hamilton E, Cairns H, eds. *The collected dialogues of Plato.* Princeton: University Press; 1961. p.421-74.
29. Platon. *Devlet.* Ankara: Alter Yayıncılık; 2010.
30. Aristotle. *Atinalıların devleti.* İstanbul: Alfa Yayınları; 2005.
31. Moores DF. *Educating the deaf: Psychology, Principles, and Practices.* 3rd ed. Boston: Houghton Mifflin Company; 1987.
32. Galen C. *On the natural faculties.* *Chambirdge: Harvard University Press; 1916.*
33. Celsus AC. *De Medicina.* Cambridge: Harvard University Press; 1971.
34. Farrar A. Historical introduction. In: Bonet JB, ed. *Simplification of the letters of the alphabet and method of teaching deaf-mutes to speak by (1620).* London: American Printing House for the Blind; 1890.
35. Moores DF. Partners in progress: The 21st International congress on education of the deaf and the repudiation of the 1880 congress of Milan. *Am Ann Deaf* 2010;155(3):309-10.

36. Pfeiffer D. Eugenics and disability discrimination. *Disability & Society* 2007;9(4):481-99.
37. Grenwald BH. The real "toll" of A. G. Bell: Lessons about eugenics. In: van Cleve JV, ed. *Genetics, Disability and Deafness*. Washington-DC: Gallaudet University Press; 2004. p.35-41.
38. Mostert MP. Useless eaters: Disability as genocidal marker in Nazi Germany. *J Spec Edu* 2002;36(3):155-68.
39. Braddock DL, Parish SL. An Institutional History of Disability. In: Albrecht GL, Seelman KD, Bury M, eds. *Handbook of Disability Studies*. Thousand Oaks: Sage Publications; 2001. p.11-55.
40. Harpur P. Embracing the new disability rights paradigm: the importance of the convention on the rights of persons with disabilities. *Disability and Society* 2012;27(1):1-14.
41. Stokoe WC. Sign language structure: an outline of the visual communication systems of the American deaf. *Studies in linguistics, Occasional Papers*, no: 8. New York: Buffalo University; 1960.
42. Stokoe WC Jr. Sign language structure: an outline of the visual communication systems of the American deaf. 1960. *J Deaf Stud Deaf Educ* 2005;10(1):3-37.
43. United Nations convention on the right of persons with disabilities. <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>.
44. History of Gallaudet University. <http://www.gallaudet.edu/history.html>.
45. Kemalöđlu YK. Sayı editöründen. *Türkiye Klinikleri J E.N.T.-Special Topics* 2012,5(2).
46. Türkiye Özürlüler Araştırması- Turkey Disability Survey 2002, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, yayın numarası: 2913. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası; 2004.
47. Gürboğa Ç, Kargın T. İşitme engelli yetişkinlerin farklı ortamlarda kullandıkları iletişim yöntemlerinin/becerilerinin incelenmesi. *JFES* 2003;36(1-2):51-64.
48. Belgin E. Türkiye'de ve dünyada odyolojinin tarihi ve odyoloji eğitimi. *Türkiye Klinikleri J E.N.T.-Special Topics* 2012;5(2):21-7.
49. Türkiye özürlüler araştırması-2002, ileri analiz raporu. Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü; 2005.
50. İşitme engellilerin yükseköğrenim olanaklarının geliştirilmesi ve desteklenmesi için elektronik materyal hazırlanması (E-İşit) projesi sonuç raporu (proje no: WBDM112614). Dünya Bankası Yaratıcı Kalkınma Fikirleri Yarışması; 2009.
51. Hyman J. How knowledge works. *Philosophy Quart* 1999; 49 (197):433-51.